

Projekat finansira
Evropska Unija

Projekat ko-finansira
Ministarstvo javne uprave

RESURSNI CENTAR
Centar za razvoj nevladinih organizacija

NVO BILTEN

VIII BROJ / Jul 2020. godine

UTICAJ COVID 19 NA RAD NEVLADINIH ORGANIZACIJA U CRNOJ GORI

Autori/ke

Ana Novaković Đurović
Radoš Mušović

COVID-19

UVODNA RIJEČ

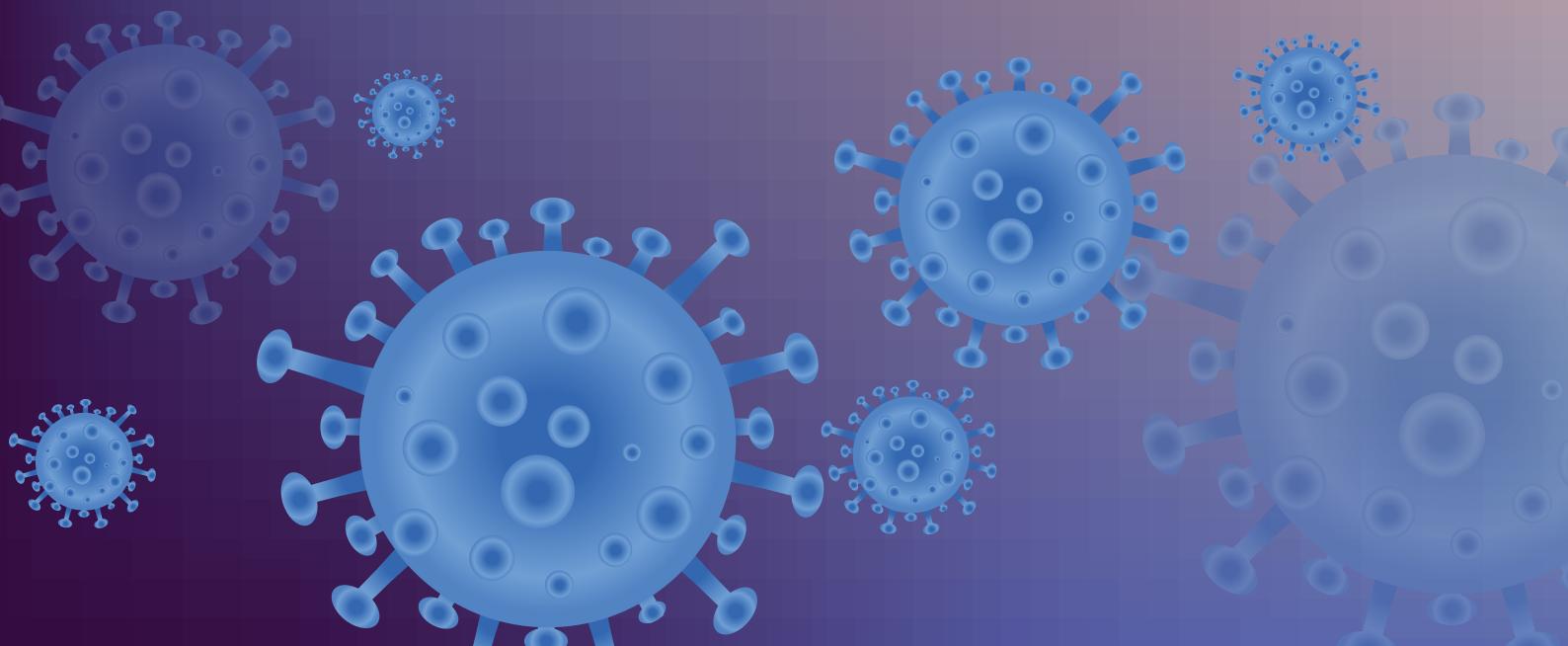
Centar za razvoj nevladinih organizacija (CRNVO) je 13. aprila 2020. objavio online upitnik sa ciljem sakupljanja informacija o uticaju COVID19 pandemije na rad nevladinih organizacija u Crnoj Gori i njihovih ciljnih grupa, te mogućim posljedicama pandemije na dalju realizaciju aktivnosti, usluga i servisa NVO.

Civilno društvo se, kao i svi drugi akteri u društvu, prvi put suočava sa ovakvim izazovom. Osjetan je nedostatak informacija u kojoj mjeri COVID19 pandemija pogađa rad NVO, a posebno kako će se odraziti na rad i djelovanje NVO u budućnosti, te posljedično na hiljade korisnika usluga i drugih aktivnosti NVO u Crnoj Gori.

Neka od pitanja koja su sveprisutna su : Hoće li biti otpuštanja zapošljenih u nevladinom sektoru, kako će se realizovati programi i projekti, hoće li Vlada omogućiti neku podršku za civilno društvo kao i za ostale subjekte, hoće li donatori promijeniti prioritete...?

Za buduće akcije, u smjeru ublažavanja posljedica pandemije u odnosu na civilno drustvo, potrebni su nam bili objektivni i pouzdani podaci koji će definisati naše dalje akcije. Stoga je cilj ovog istraživanja bio da otkrijemo u kojoj mjeri je novonastala situacija uslijed COVID-19 pandemije uticala na rad i djelovanje organizacija civilnog društva, na zapošljene u organizacijama kao i korisnike usluga, na programske i finansijske aspekte djelovanja, te kakve su moguće posljedice..

Nalazi istraživanja, te usaglašeni prijedlozi, sugestije i zahtijevi NVO, biće dostavljeni Vladi, državnim organima i donatorima u cilju osiguranja daljeg funkcionalnog djelovanja NVO. Vlada Crne Gore je, u Programu rada za 2020 godinu, planirala rad na novom strateškom dokumentu za NVO u četvrtom kvartalu. Vjerujemo da na preporuke i sugestije iz ovog istraživanja treba na adekvatan način odgovoriti u novom strateškom dokumentu.

OPŠTE INFORMACIJE O ORGANIZACIJAMA KOJE SU UČESTVOVALE U ISTRAŽIVANJU:

Oblast djelovanja:

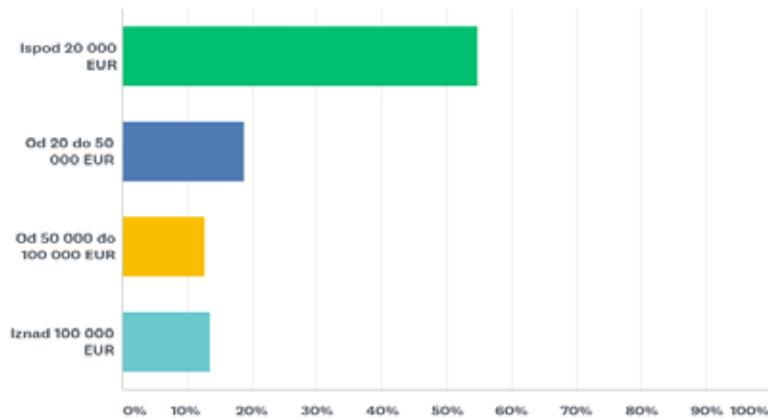
U istraživanju je učestvovalo 139 nevladinih organizacija iz Crne Gore. Organizacije koje su anketirane dolaze iz 18 polja djelovanja sa najviše organizacija iz oblasti zaštite lica sa invaliditetom (15,27%), društvene brige o djeci i mladima (10,69%), zaštite i promovisanja ljudskih i manjinskih prava (10,69%).

Oblast	% učešća organizacija u istraživanju
socijalna i zdravstvena zaštita	6.11%
smanjenje siromaštva	2.29%
zaštita lica sa invaliditetom	15.27%
društvena briga o djeci i mladima	10.69%
pomoć starijim licima	0.76%
zaštita i promovisanje ljudskih i manjinskih prava	10.69%
vladavina prava	3.82%
razvoj i reforma javne uprave	1.53%
razvoj civilnog društva i volonterizma	4.58%
evroatlantske i evropske integracije Crne Gore	0.00%
institucionalno i vaninstitucionalno obrazovanje	4.58%
Nauka	0.00%
Umjetnost	3.82%
kultura i tehnička kultura	6.87%
zaštita životne sredine	9.16%
poljoprivreda i ruralni razvoj	4.58%
održivi razvoj	6.11%
zaštita potrošača	0.00%
rodna ravnopravnost	5.34%
borba protiv korupcije i organizovanog kriminala	0.76%
borba protiv bolesti zavisnosti,	3.05%

Iznos godišnjih budžeta:

Od 139 ispitanih organizacija 54.89% odnosno 73 organizacije su u 2019. godini imale budžet manji od 20,000 EUR, 25 organizacija od 20 do 50,000 EUR (18,8%), 17 organizacija ima budžet u rasponu od 50 do 100,000 EUR dok 19 organizacija koje su učestvovale u istraživanju imale su budžet iznas 100,000 EUR u 2019. godini. Uvidom u vrste organizacija i njihove budžete zaključujemo da više od pola organizacija koje su ispunile COVID19 upitnik su organizacije koje uglavnom djeluju na lokalnom nivou.

Q4 Budžet organizacije u 2019. godini

Broj zaposlenih:

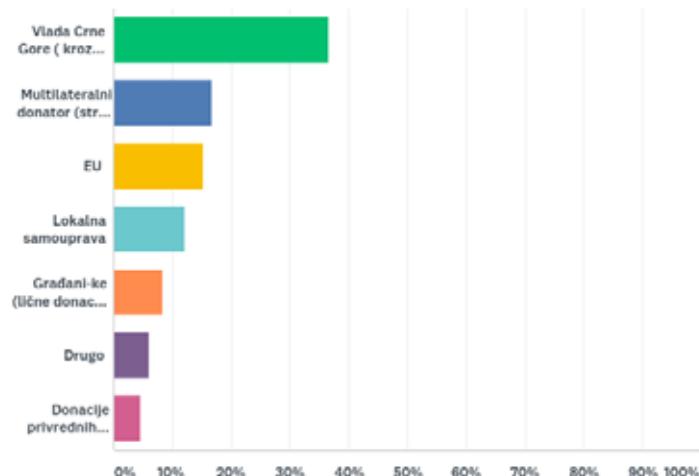
Na osnovu ponuđenih odgovora broj zaposlenih po ugovoru o radu u organizacijama koje su učestvovale u upitniku iznosi **297** a broj direktnih korisnika i korisnica ovih organizacija iznosi preko **47,000** a indirektnih više stotina hiljada građana i građanki Crne Gore.

Izvori finansiranja:

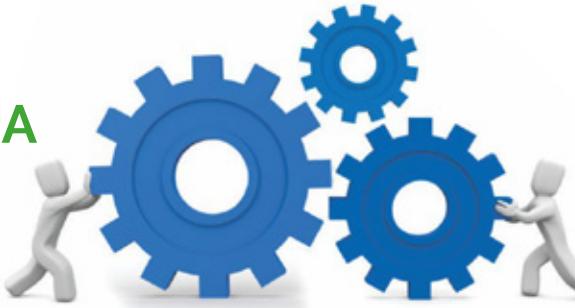
Na pitanje -*Koji donator je dominantan kada je u pitanju podrška radu vaše organizaciji do sada ?*- odgovorila je 131 organizacija. Dominantni donator za većinu ispitanih organizacija je Vlada Crne Gore (36,6%) koju prate multilateralni donatori (strane ambasade, strane fondacije itd.) sa 16,7% odnosno Evropska unija sa 15,2% organizacija koje ih vide kao najvažnije donatore. Na sljedećem mjestu su lokalne samouprave kao donator koji je dominantan kod 12,2% ispitanih organizacija a prate ih donacije građana-ki (8,4%) i donacije privrednih subjekata (4,58%). Preko 6% ispitanih organizacija je istaklo da nisu korisnici sredstava pomenutih donatora.

Iz ponuđenih podataka jasno je da su Vlada Crne Gore i lokalne samouprave dominantni donator za projekte i programe nevladinih organizacija u Crnoj Gori i da preko 48% ispitanih organizacija se oslanja prvobitno na državne i lokalne fondove u cilju realizacije projekata u svom polju djelovanja.

Q7 Koji donator je dominantan kada je u pitanju podrška radu vaše organizaciji do sada ?

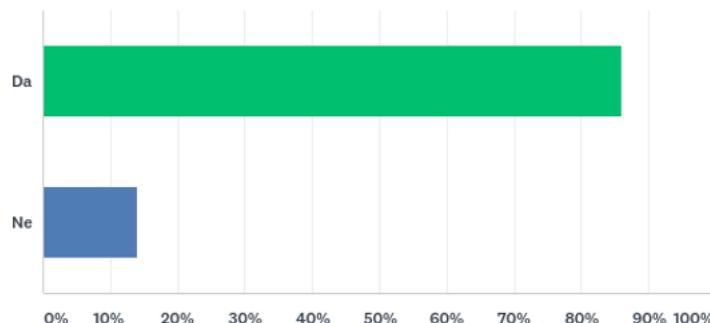
KAKO COVID19 PANDEMIJA UTIČE NA RAD NEVLADINIH ORGANIZACIJA U CRNOJ GORI?

Trenutno stanje:

Na pitanje o tome da li je pandemija Corona virusa uticala na nevladine organizacije u Crnoj Gori **85,9% ispitanih organizacija je odgovorilo potvrđno dok 14% smatra da COVID19 nije uticao na njihovu organizaciju.**

Da li je pandemija corona virusa uticala do sada na vašu organizaciju?

Od organizacija koje su odgovorile potvrđno na prethodno pitanje je traženo da odaberu jednu od najozbiljnijih posljedica pojave COVID19 na rad njihove organizacije ili ukoliko posljedica nije ponuđena da je dopišu.

Preko 42% ispitanih NVO je istaklo da je došlo je do kašnjenja u realizaciji potpisanih ugovora o finansiranju a oko 35% organizacija je navelo da zbog nastale situacije i zbog smanjenih prihoda nisu u mogućnosti da plate račune za zakup kancelarije, struju, internet i održavanje. Preko 19% organizacija je moralo da otkaže plaćanje zakupa kancelarije dok je oko 9% organizacija moralo da otpusti zaposlene a 7% organizacija je bilo primorano da smanji iznose zarada zaposlenih.

Neke od navedenih posljedica su i :

Pošto radimo sa djecom i mladima, a obzirom na situaciju, uopšte nijesmo u mogućnosti da izvodimo nastavu i održavamo časove!

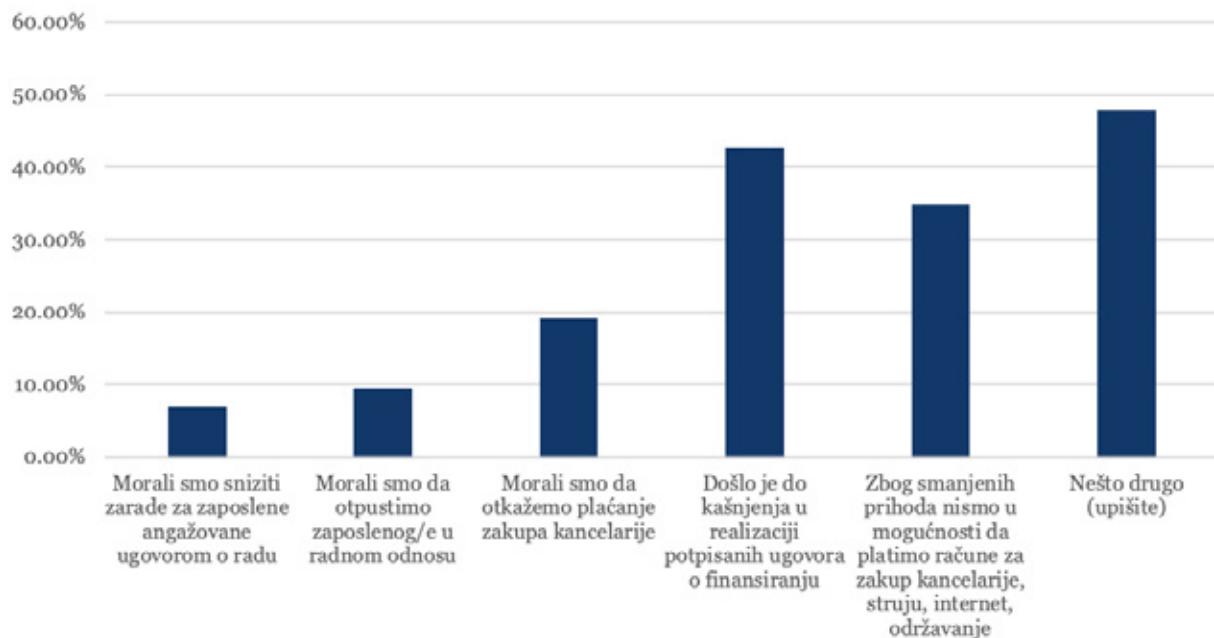
Prekinuto pružanje servisa usluga za djecu i mlađe sa smetnjama u razvoju u 20 udruženja.

Organizacija je bazirana na volonterskom radu njenih članova koji već obavljaju druge poslove (gdje i ostvaruju svoje zarade). S obzirom da su njihovi poslovi u dobroj mjeri ugroženi i/ili im je skraćen opseg kretanja usled mjera u borbi protiv širenja koronavirusa - to je i njihov doprinos u radu i istraživanjima organizacije otežan.

Još uvijek imamo samo jednog donatora do kraja godine, nakon toga će biti problem jer imamo dvije porodilje a zakonom nije napravljen nikakav benefit za neprofitne organizacije nego imamo iste fin. obaveze kao i svi drugi profitni subjekti.

Naše glavne aktivnosti - umjetnička edukacija djece i mlađih kao i pozorišna produkcija su obustavljene

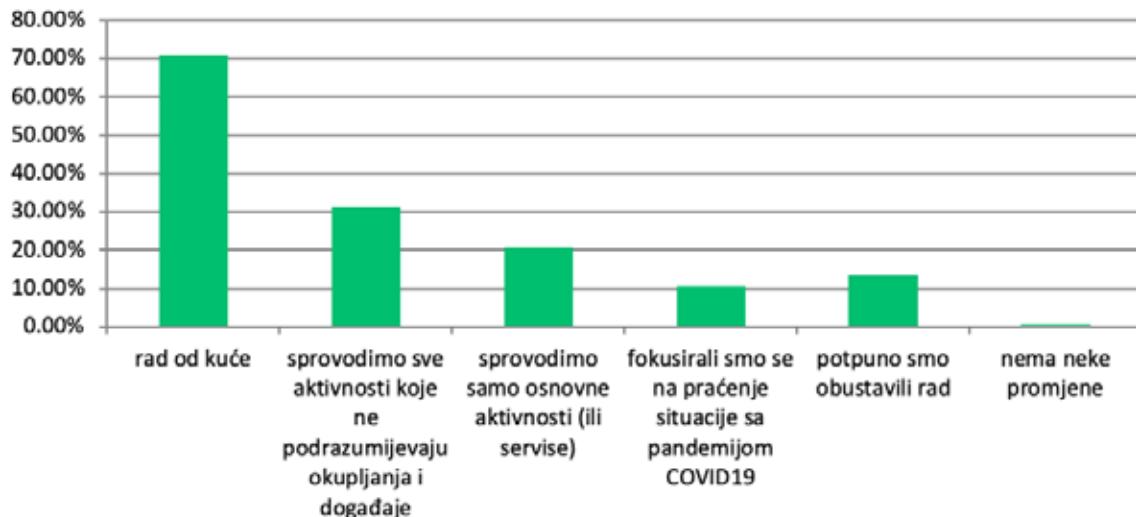
Privremeno obustavljen rad Narodne kuhinje

Organizacijama je postavljeno pitanje o promjenama u načinu rada sa nekoliko ponuđenih odgovora i mogućnošću odabira više odgovora.

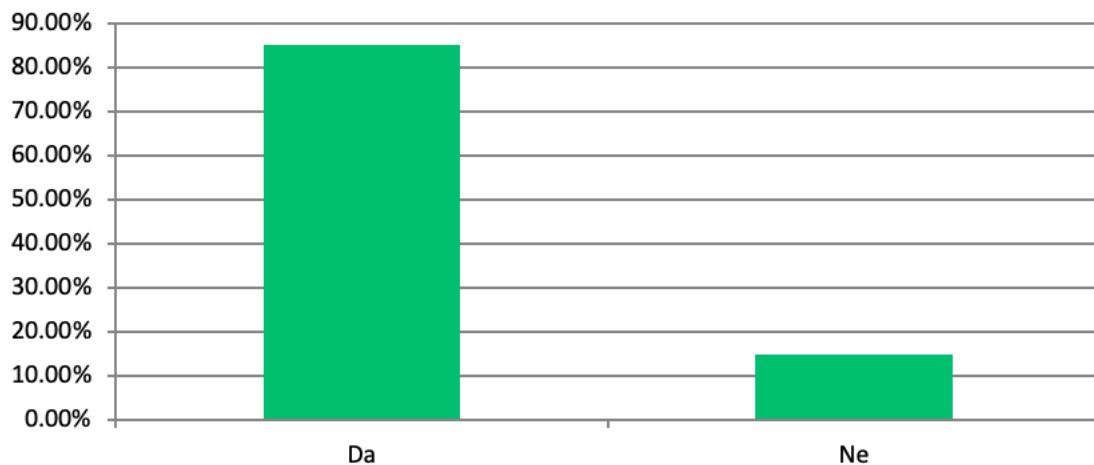
Ono što je evidentno je da se način rada velikog broja organizacija promijenio. Veliki broj organizacija je prešao na "rad od kuće" (70%) dok u isto vrijeme sprovode sve aktivnosti koje ne podrazumijevaju okupljanja i događaje (31%) ili sprovode samo osnovne aktivnosti/servise (21%). Postoji određeni broj organizacija koje su se u ovom procesu posvetile samo praćenju situacije sa pandemijom COVID19 (10.5%). Ono što je zabrinjavajuće je da je 13,4% odnosno 18 organizacija potpuno obustavilo rad. Samo jedna organizacija je istakla da nema neke velike promjene u načinu rada.

Kako vaša organizacija obavlja rad u ovom periodu?

Napitanje o stepenu razumijevanja donatora i partnera koji su podržali projekte crnogorskih nevladinih organizacija 85% organizacija je istaklo da su naišli na razumijevanje odnosno 14,7% organizacija da nisu naišle na razumijevanje donatora i partnera.

Da li ste naišli na razumijevanje donatora i partnera koji su podržali vaše trenutne projekte?

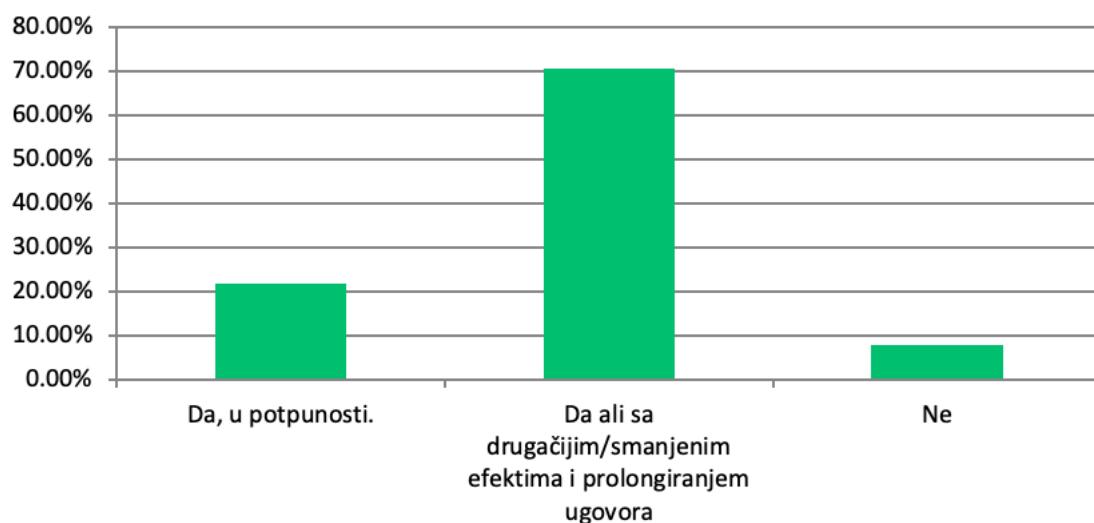
Nakon što su organizacije upitane da pojasne odnos sa donatorom u ovom kontekstu, veliki broj organizacija je naveo da su obavijestili donatore o preprekama u njihovom radu i da je reakcija donatora bila pozitivna, te da su imali razumijevanje za nastalu situaciju. Mali broj organizacija je istakao da su donatori njih direktno kontaktirali i pružili logističku pomoć ili naveli načine kako mogu organizacijama pomoći u ovom periodu.

Neki od komentara su :

- » *Donatori su odobrili produženje vremenskog plana akcije koji se odnosi na realizaciju programskih aktivnosti, zbog nemogućnosti pružanja usluga koji su predviđeni tim programima.*
- » *Donator čiji projekat trpi najveće izmjene zbog trenutne situacije u potpunosti je saglasan da sve aktivnosti koje su trebale biti realizovane u periodu mart-avgust budu realizovane u posljednjem kvartalu godine, odnosno po prestanku trenutne situacije.*
- » *Odobrena su nam sredstva za sprovodjenje projekta , ali odloženo je potpisivanje ugovora . Za to vrijeme vršimo pripremne radnje za sprovodjenje projekta sa lokalnom samoupravom i partnerima , u projektu.*
- » *S obzirom da se nase prostorije nalaze u poslovnom centru Hotela XX¹ te da je isti planiran za karantin obustavljen je ulazak i ograničeno je vrijeme rada.Donatori su nam tražili izuzeštaje i dali rok sto je nemoguće da mi ispoštujemo .*
- » *Dozvoljeno nam je da aktivnosti planirane za mart, april, maj i jun, odložimo za period jul-oktobar. Iako je u periodu jul/avgust teško realizovati radionice sa mladima jer su planirane u školama, donator ipak nije odobrio da tokom ta dva mjeseca nemamo nikakve aktivnosti, pa smo isplanirale dodatne, prilagođeno ograničenjima tog perioda.*
- » *Do kraja ove kalendaraske godine je obezbijedjeno finasiranje ali šta kasnije?*
- » *Razumijevanje donatora postoji ali kao što smo naveli za neke projekte produžen je rok realizacije i sve će doći na "naplatu" kad budu projekti u produženju.*

Ipak upitane da li smatraju da će uspijeti da implementiraju planirane projekte samo 21,7% organizacija je istaklo da smatraju da će u potpunosti implementirati planirane projekte. Sa druge strane, 70,5 odnosno 91 organizacija smatra da će uspijeti da implementiraju projekte ali sa drugaćijim ili smanjenim efektima i uz prolongiranje ugovora sa donatorom.

Da li mislite da ćete uspijeti da realizujete planirane projekte?

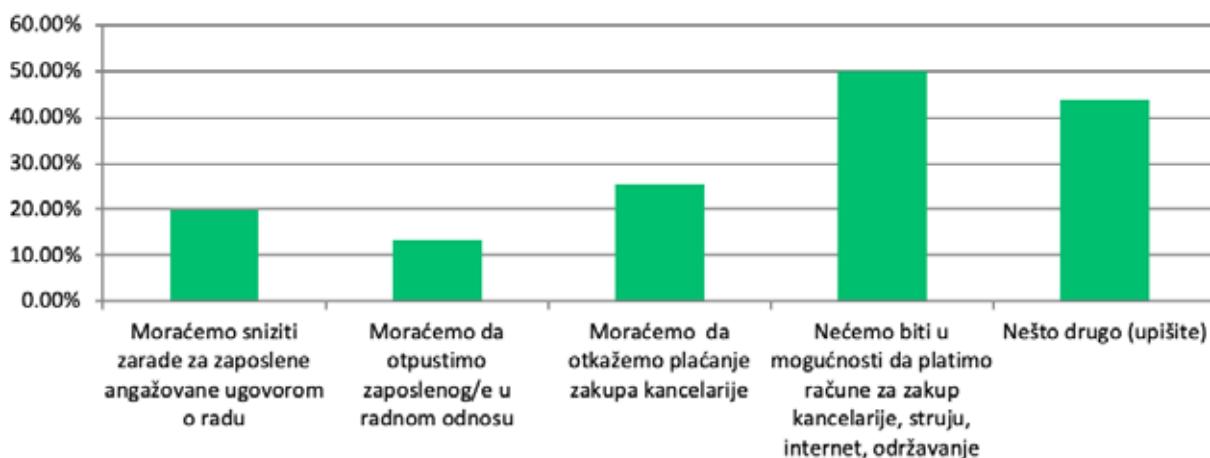

¹ Ime isključeno zarad uklanjanja imena hotela, zaštite informacija organizacije kao i sprječavanja marketinga u izještaju

Posljedice pandemije na dalji rad i djelovanje nvo:

Na pitanje o mjerama koje će u narednom periodu nastupiti kao posljedica uticaja pandemije na rad nevladinih organizacija u Crnoj Gori, 54 organizacija je istaklo da neće biti u mogućnosti da plate račune za zakup kancelarije, struju, internet, održavanje. Dodatno neke organizacije (25) njih će morati da u potpunosti otkažu zakup kancelarija. Kada su u pitanju mjere koje se tiču zaposlenih- 25 organizacija je istaklo da su primorane da snize zarade a 17 da će morati da otpuste zaposlene koji su trenutno u radnom odnosu.

Da li već procjenjujete da će u radu vase organizacije u narednom periodu nastupiti neka od sljedećih mjera kao posljedica COVID-19 pandemije?

Upitani da dopišu dodatne mjere koje će nastati kao posljedica COVID19 pandemije organizacije su između ostalog istakle :

- » *Nije ni malo jednostavno o tome govori. Vrlo neizvjesno.*
- » *Već je vidan manji stepen interesovanja/potreba za vizuelnom prezentacijom projekata koji su u fokusu našeg poslovanja (ljudska prava, mladi, kultura, zaštita životne sredine, bezbjednost itd). Vjerujemo da je takva situacija isključivo prouzrokovana manjom sigurnosti u period koji slijedi, više nego manjom sredstava donatora da sprovedu navedenu aktivnost.*
- » *Obustavljena je isplata svih honorara (Koordinator, asistent, predavači, volonteri itd.) planiranim projektom.*
- » *Necemo biti u mogućnosti da platimo račune za knjigovodstvene usluge, održavanje tehničkih kapaciteta, prevodilačke usluge, itd.*
- » *Ne znamo kakav će biti budući odnos Ministarstva i lokalne samouprave.*
- » *Nećemo moći da trajno udomimo životinje zbog zatvorenih granica.*
- » *Promjeniće se fokus poziva za dostavljanje projekata koji će vjerojatno biti više usmjerene na ublažavanje posljedica ekonomске krize, u tom slučaju za očekivat je da zaštita prirode bude nisko na listi prioriteta.*

Na pitanje ko su korisnici/ce servisa/usluga nevladinih organizacija u Crnoj Gori i kako posljedice COVID19 pandemije utiću na korisnike servisa, većina odgovora se odnosila na **nemogućnost pružanja pomoći i direktnih servisa korisnicima, posebno osobama sa invaliditetom i žrtvama porodičnog nasilja.** Dodatno, veliki broj organizacija je istakao da nisu u mogućnosti da dopreme potrebnu opremu ili materijalnu pomoć korisnicima servisa uslijed mera Vlade Crne Gore. Veliki broj organizacija je istakao da nemaju svi korisnici-ce njihovih servisa mogućnost komunikacije putem interneta i pristup aplikacijama kao što su Skype ili Zoom kako bi učestvovali u edukativnim radionicama (ovo je posebno istaknuto kod organizacija koje se bave omladinskim aktivizmom).

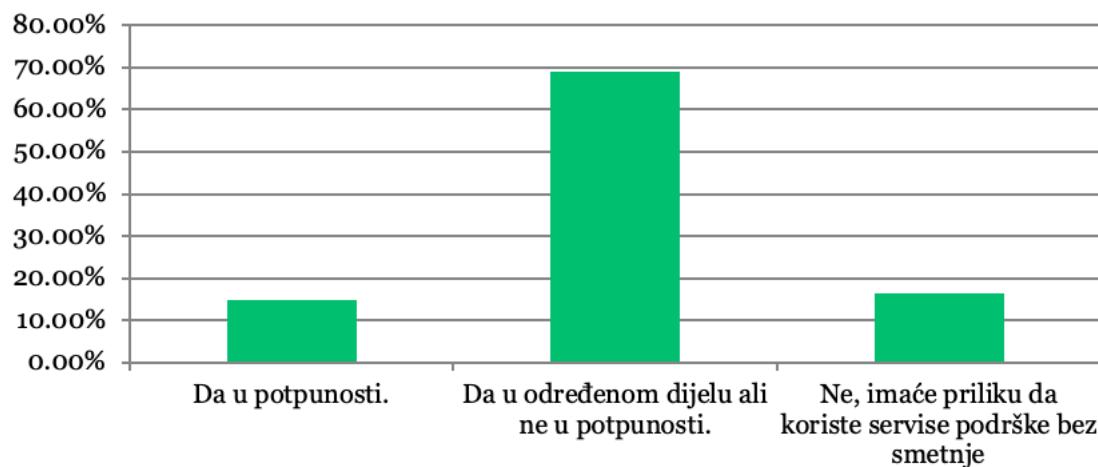
Izdvajamo jedan broj komentara:

- » *Korisnici sa kojima smo radile offline sada mogu koristiti naše on line usluge, ali taj kanal rada nije uvijek najefikasniji. Ovo se posebno tiče savjetovališta. Naime, planirale smo da otvorimo offline savjetovalište za mlade ali je to sada nemoguće. Takođe, sve planirane aktivnosti na terenu nisu moguće i problem je što ih pomjeramo za jesen, kada će prosto biti prenagomilane i vremenski će ih biti teško izvesti.*
- » *Naši direktni korisnici su osobe sa djelimičnim i potpunim oštećenjem vida, sa područja opštine Nikšić. Da ne bi pojавa virusa Covid19 ugrozila zdravlje našim članovima u organizaciji je preduzeto niz preventivnih mera. A samo neke od njih su da za sada nema javnih okupljanja i sprovodenja aktivnosti, koja iste podrazumijevaju; Komunikacija između zaposlenih u Organizaciji i članova se odvija isključivo telefonskim putem i sl.*
- » *Naši korisnici su uglavnom žene i mlađi iz redova vulnerabilnih kategorija, koji su pohađali razne kurseve i predavanja u našem Centru, a u cilju usvajanja znanja i vještina koji bi im pomogli da se lakše zaposle ili pokrenu sopstveni biznis. Takođe smo pružali i psihosocijalnu podršku. Sada je pružanje tih usluga nemoguće, sve aktivnosti su zamrzнуте do daljnog*
- » *Korisnici naših usluga su uglavnom djeca i mlađi sa smetnjama u razvoju i članovi njihovih porodica. Nakon obustave grupnih i individualnih tretmana stručnih lica sa korisnicima usluga, obezbijedili smo telefonsku komunikaciju između njih ali svakako to nije dovoljno da bi se obezbijedilo poboljšanje psihofizičkog stanja kod djece i mlađih sa smetnjama u razvoju. Naprotiv, njihova potpuna isključenost iz društvenog života tokom pandemije rezultira pogoršanjem njihovog stanja.*
- » *Uticaj COVID -19 na naš rad je višestruk a posebno je teško jer su naši korisnici ostali bez neophodnih servisa posrške. Kroz Javni rad ZZZ CG dobili smo obavještenje da nam je odobren Program Personalnog asistenta-pomoći u kući i udruženju, ali je sve za sad stopirano jer ni ugovori nisu potpisani. Korisnici naših usluga su djeca i mlađi sa smetnjama, osobe sa invaliditetom, kao i njihove porodice, znači najranjiviji među nama.*
- » *Uobičajeni korisnici naših servisa su žrtve nasilja, lica koja imaju potrebu za psihosocijalnom i pravnom podrškom, zatim lica koja žive u povećanom riziku od HIV/AIDS-a i PPI, kao i opšta LGBTIQ populacija u Crnoj Gori. COVID-19 se dosta negativno odražio na mogućnost pristupa servisima podrške i uslugama koje inače nudimo, te otežao korisnicima da iste koriste*
- » *Covid 19 je uticao tako da imamo više poziva i kontakata sa žrtvama porodičnog nasilja, tako je je obim posla u porastu.*
- » *Utiče u velikoj mjeri jer nema direktne podrške logopeda, defektologa, psihologa, fizioterapeuta, nema sportskih aktivnosti. Naši korisnici su djeca, omladina i odrasle osobe sa invaliditetom*

- » Naša organizacija je povećala rad na pružanju servisa našim korisnicima od pojave COVID19. Naši korisnici su pripadnici romske i egipćanske zajednice, i osim redovnih zahtjeva za posredovanje u ostvarivanju njihovih prava, sada je znatno povećana komunikacija zajednice sa nama u cilju artikulisanja svojih potreba prema nadležnim institucijama.

Upitani da odgovore da li će u narednom periodu korisnici-ce servisa nevladinih organizacija biti uskraćeni-e za usluge odnosno servise koje NVO pružaju **14,7%** organizacija je odgovorilo da će njihovi korisnici u potpunosti biti uskraćeni za ove servise dok je **70%** ispitanih organizacija istaklo da će njihovi korisnici biti u određenom dijelu uskraćeni za njihove servise ali ne u potpunosti. Samo **16,2%** organizacija je istaklo da će njihovi korisnici imati priliku da koriste njihove servise bez smetnje.

Da li smatrate da će u narednom periodu korisnici vaših servisa biti uskraćeni za potrebnu podršku?

Uzimajući u obzir da je COVID19 pandemija jedna od glavnih tema u medijima ali i u široj javnosti, veliki broj drugih značajnih tema je stavljen u drugi plan te postoji opasnost da šira javnost, donatori i donosioci odluka počnu da zanemaruju teme kojima se NVO u Crnoj Gori bave.

Na pitanje o tome da li je uslijed COVID19 tema kojom se NVO bave zanemarena od strane šire javnosti **70% organizacija je odgovorilo da smatraju da je tema kojom se bave zanemarena od strane šire javnosti dok **30%** organizacija smatra suprotno.**

Nevladine organizacije su upitane da, ukoliko smatraju da je tema kojom se bave zanemarena od strane šire javnosti, pojasne taj stav.

Neki od komentara su:

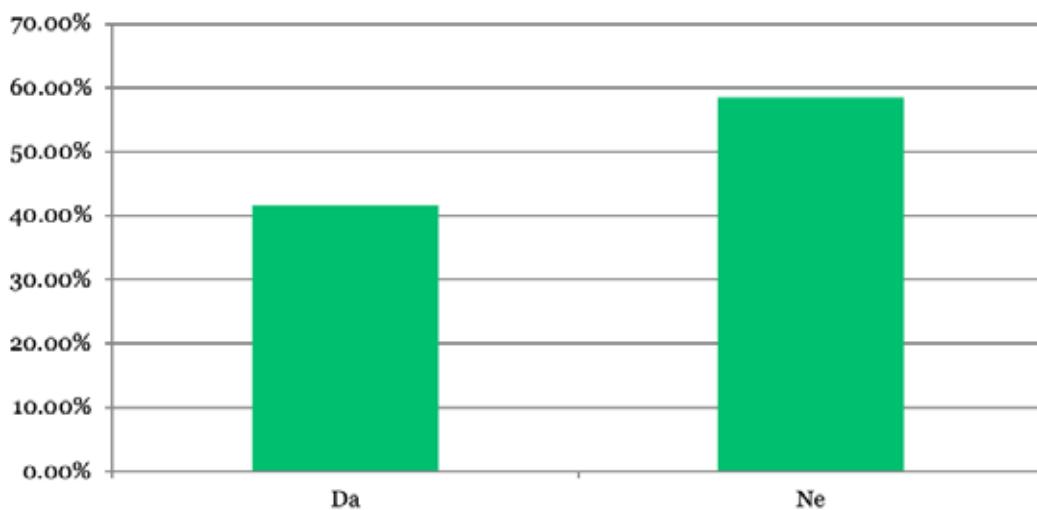
- » *Nije u potpunosti, ali mladi preduzetnici nisu u fokusu. Oni su uglavnom vlasnici mikro preduzeća za njih nema trenutno adekvatne podrške*
- » *Medijima su u ovom periodu sasvim nezanimljive teme rodne ravnopravnosti. Prije*

- covid 19 krize su im bile nezanimljive.
- » Romska zajednica je i ovoga puta indirektno diskriminisana. Pravo na zdravstvenu zaštitu i ostala polja života je znatno uskraćeno. Virusom su pogodjeni svi, ali se manje daje pažnja onoj najugroženijoj grupaciji poput romske zajednice, iako konstantno civilni sektor na to ukazuje.
 - » Sva pažnja javnosti je fokusirana na dešavanja oko Korone dok su potpuno zanemarene životna sredina, npr. kvalitet vazduha, gradnja i realizacija planiranih projekata. Prolazi nezapaženo devastacija prirode i sl.
 - » Zbog pandemije ljudi su uplašeni i ne žele biti u društvu starijih osoba .Gradjani ne osjećaju potrebe starijih lica.
 - » Naša tema su mlađi, njihov položaj u društvu, aktivizam, volonterizam, neformalno obrazovanje. Sva priča o obrazovanju svela se na učidoma, a volonterizam na Crveni krst, čak nam nije dozvoljeno ni da sami realizujemo akcije pomoći. Omladinska politika je u potpunosti pala u sjenku.

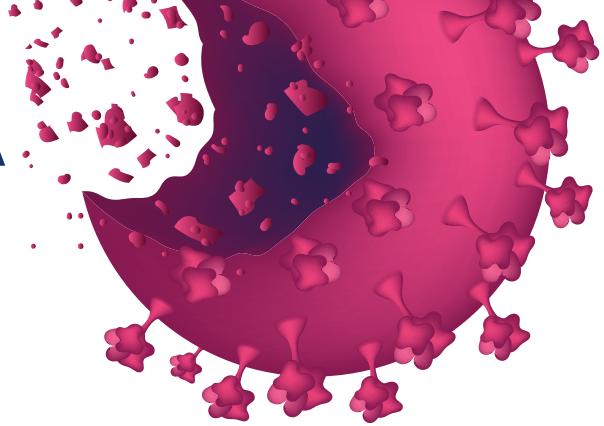
Kada su u pitanju donatorи i njihov fokus na teme kojima se bave NVO u Crnoj Gori, organizacije pokazuju pozitivnije stavove ali i dalje 41% organizacija ističe da donatori zanemaruju njihove teme dok 59% vjeruje da donatori daju dovoljno pažnje temama kojima se bave.

Upitane da pojasne svoj stav ,organizacije koje su istakle da donatori zanemaruju njihove teme uslijed pojave COVID19 većinski ističu da vjeruju da lokalne samouprave kao donatori ove godine neće raspodijeliti sredstva . Većina NVO smatra da veliki broj donatora ove godine neće raspisati konkurse, odnosno da imaju druge prioritete koje su više vezane za COVID19. Odredjeni broj organizacija je istakao da im donatori sve više traže da se fokusiraju na COVID19 kao temu a da su druge teme stavljenе u drugi plan.

Da li je uslijed COVID-19 tema kojom se bavite zanemarena od strane donatora?

UTICAJ COVID19 PANDEMIJE NA GRAĐANSKA I LJUDSKA PRAVA CILJNIH GRUPA NVO U CRNOJ GORI

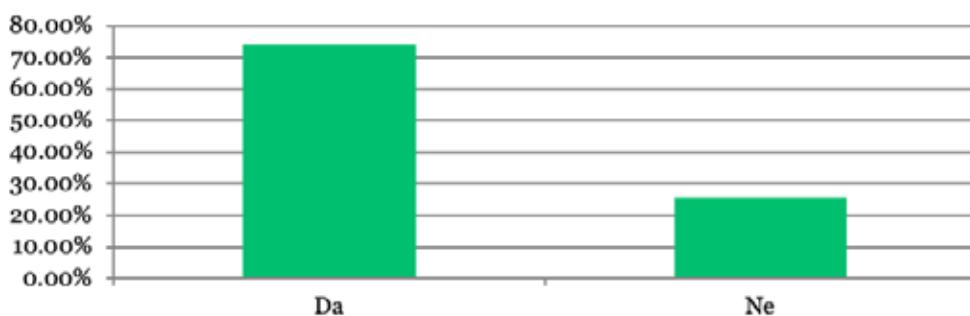

U velikom broju zemalja prisutna je zabrinutost uslijed velikog broja restriktivnih mjesa i njihovog uticaja na ljudska i građanska prava građana i građank tih zemalja. U Crnoj Gori, nadležni organi su dozvolili objavljivanje spiska lica u samoizolaciji koji je sastojao lične informacije građana i građanki Crne Gore a ubrzo nakon toga iz arhive Doma zdravlja Podgorica je „procurio“ spisak inficiranih građana i građanki zajedno sa ličnim informacijama kao što su JMBG, adresu, brojevi telefona i slično. Dodatno, primjetan je pritisak na slobodu izražavanja kako pojedinaca tako i organizacija, posebno kada je u pitanju objavljivanje ili dijeljenje sadržaja vezanog za COVID19.

U okviru COVID19 upitnika nevladinim organizacijama je postavljeno pitanje - *Da li vjerujete da društveno-politička klima nastala uslijed pojave COVID-19 može dovesti do kršenja građanskih i ljudskih prava vaše ciljne grupe u narednom periodu?*

Oko 74% ispitanih organizacija je na ovo pitanje odgovorilo potvrđno dok je 26% ispitanih organizacija odgovorilo odrično.

Da li vjerujete da društveno-politička klima nastala uslijed pojave COVID-19 može dovesti do kršenja građanskih i ljudskih prava vaše ciljne grupe u narednom periodu?

U ovom dijelu istraživanja nevladinim organizacijama koje postavljeno nekoliko pitanja na temu kakve mehanizme različiti subjekti (Vlada Crne Gore, Evropska unija, CRNVO – Resursni centar za organizacije civilnog društva u Crnoj Gori) mogu kreirati kako bi se sprječila kršenja građanskih i ljudskih prava i sprječio ovaj trend.

Kada je u pitanju Vlada Crne Gore glavni predloženi mehanizam je formiranje koordinacionog/savjetodavnog tijela Vlade za praćenje posljedica pandemije uz učešće predstavnika NVO iz oblasti zaštite ljudskih prava koji je podržalo 88% organizacija.

Dodatni predlozi NVO (ostatak ispitanika) su:

- » Operativna tijela na nivou svih ministarstava uz učešće NVO koje mogu pomoći znanjem i iskustvom
- » Stvaranjem uslova za fer uslove na narednim izborima. Na samom kraju mandata neozbiljno je praviti neke dugoročnije mehanizme. Mogu napraviti jedno ad hoc tijelo za praćenje svih posljedica a da konsultuju civilni sector
- » Korišćenje postojećih savjetodavnih formi npr Savjet za saradnju državnih organa i NVO

Kada je u pitanju Evropska unija glavni predloženi mehanizam je veća politička podrška za poštovanje ljudskih prava i učešće NVO u procesu praćenja posljedica pandemije koji je podržalo 93,9% ispitanih organizacija.

Dodatni predlozi NVO (ostatak ispitanika) su:

- » Jasnom podrškom nosiocima vrijednosti demokratije, kao i nezavisnim pojedincima i organizacijama.
- » Monitoring i preporuke na već donešene odluke.
- » Direktnijim reakcijama i opomenama Vladi i drugim akterima.

Kada je u pitanju CRNVO – Resursni centar za organizacije civilnog društva u Crnoj Gori glavni predloženi mehanizam je Koordinacija komunikacije NVO sa Vladom i njenim savjetodavnim tijelima, državnim organima i javnim preduzećima u vlasništu države, lokalnim samoupravama i javnim preduzećima u vlasništvu opštine koji je podržalo 93% ispitanih NVO.

Dodatni predlozi NVO (ostatak ispitanika) su:

- » Većim pritiskom na javni sektor.
- » Učešće u savjetodavnim tijelima.

Finalno organizacijama je dat prostor da dodaju komentare i informacije koje nisu imale priliku da dodaju u prethodnom dijelu online upitnika.

Ovdje izdvajamo jedan dio komentara:

- » Smatramo vrlo korisnim ovaj upitnik. Od Vas očekujemo da u svemu važnom budete kopča i neko ko će relevantnim faktorima pojasniti i približiti svu problematiku u kojoj se trenutno nalazi veliki broj NVO, kao i predlaganje načina za njeno prevazilaženje.
- » Mora se razmisliti o ulozi Parlamenta i poštovanju Ustava CG, odnosno preispitati pravna osnova dosadašnjeg postupanja izvršne vlasti.
- » Bez konkretnog političkog prisustva i pritiska od strane EU sve potencijalne odluke i preporuke usvojene od strane Vlade CG se neće sprovoditi transparentno i konkretno već isključivo pro forma.
- » Da Vlada Crne Gore paketom mjera koji je predviđen za sledeći mjesec, obuhvatiti NVO kao i ostale partnere u društvu usled novonastale situacije.
- » Veća podrška lokalnih samouprava kroz donošenje posebnih mjera za NVO u cilju obezbijedjivanja adekvatne podrške za organizacije civilnog društva zbog

- posljedica pandemije COVID-19, npr. usvajanje odluka o: ustupanju prostora NVO na korišćenje za rad, oslobođanju od prikeza na poreze i doprinose, subvencije za plaćanje računa za zakup kancelarije, struju, internet, održavanje.*
- » *Operativni grantovi su nesto sto je civilnom sektoru neophodno svakako a sada jos vise i to je inicijativa koju bismo rado podrzali. Mi imamo iste troškove kao i neka firma - zakup, režije, zaposleni. Zasto onda i mi ne bi dobili subvencije makar za režije. Isto tako zašto Vlada ne bi podrzala zapošljavanje i u civilnom sektoru, za zapošljavanje novih ljudi.*

PODRŠKA NEVLADINIM ORGANIZACIJAMA I KORISNICIMA/CAMA NJIHOVIH USLUGA I SERVISA?

U ovom dijelu istraživanja nevladinim organizacijama postavljeno je nekoliko pitanja na temu kako različiti subjekti (Vlada Crne Gore, Evropska unija, CRNVO – Resursni centar za organizacije civilnog društva u Crnoj Gori) mogu pomoći nevladinim organizacijama da saniraju posljedice COVID19 na rad njihovih organizacija i poziciju korisnika njihovih usluga i servisa u Crnoj Gori. Organizacijama su ponuđena pitanja sa više mogućih odgovora i mogućnošću da dopišu svoj predlog.

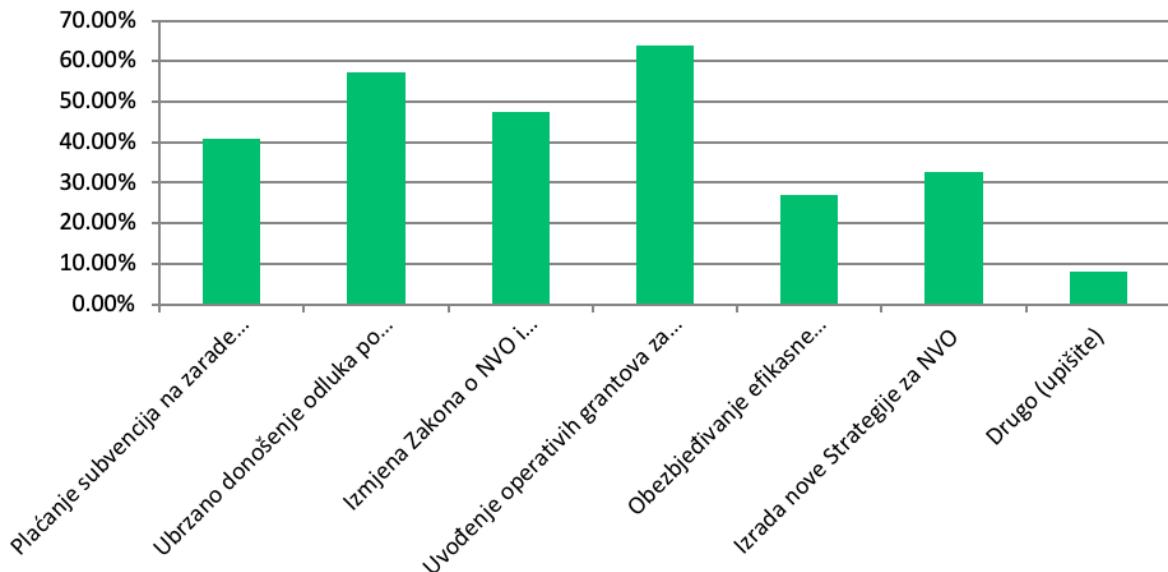
VLADA CRNE GORE:

Kada je u pitanju Vlada Crne Gore i mehanizmi podrške Vlade nevladinim organizacijama u Crnoj Gori, NVO koje su uzele učešća u istraživanju su na sljedeći način rangirale najpotrebnije mehanizme podrške.

- 1. Uvođenje operativnih grantova za NVO**
- 2. Ubrzano donošenje odluka po konkursima za projekte i programe NVO**
- 3. Izmjena Zakona o NVO i uvećanje minimalnog procenta tekućeg budžeta Crne Gore koji se izdvaja za finansiranje projekata i programa NVO**
- 4. Plaćanje subvencija na zarade zaposlenim (u stalnom radnom odnosu) u iznosu od 50% prosječne mjesecne zarade u Crnoj Gori**
- 5. Izrada nove Strategije za NVO**
- 6. Obezbjedivanje efikasne koordinacije donatora koji podržavaju rad NVO u Crnoj Gori preko Savjetodavnog tijela (Savjet za saradnju organa državne uprave i NVO)**

VLADA CRNE GORE

Nevladine organizacije su imale priliku da predlože dodatne mehanizme podrške ili mjere koje bi pomogle nevladinim organizacijama u Crnoj Gori.

Dodatni predloženi mehanizmi/mjere su :

- » *oslobadjanje poreza na zarade;*
- » *ustupanje slobodnih prostora*
- » *finansiranje projekata usmjerenih na saniranje stanja tokom i nakon pandemije*
- » *Izrada novog zakona o volonterizmu kao i o mladima*

EVROPSKA UNIJA:

Kada je u pitanju Evropska unija i mehanizmi podrške Evropske unije nevladinim organizacijama u Crnoj Gori, NVO koje su uzele učešća u istraživanju su na sljedeći način rangirale najpotrebnije mehanizme podrške.

1. **Dodjela sredstava za operativne troškove NVO (operativni grantovi)**
2. **Veća politička podrška za donošenje novih zakonskih i strateških rješenja bitnih za poboljšanje uslova za rad NVO**

Evropska unija

Dodatni predloženi mehanizmi/mjere su :

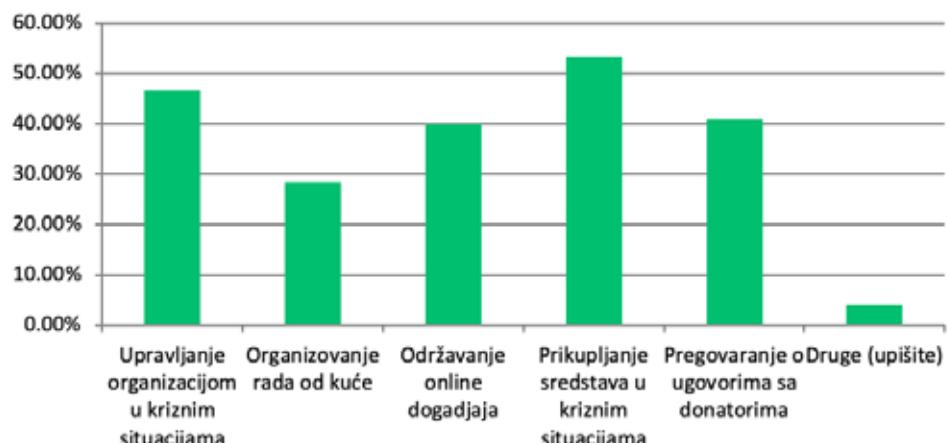
- » Posebna podrška za NVO koje rade na lokalnom nivou
- » Ubrzano rješavanje konkursa kod Komisija EU
- » Efektivnije i ažurnije donošenje odluka za Programe prekogranične saradnje (CBC) dozvola da se dio neutrošenih sredstava mogu u tekucim projektima alocirati u dio za ljudske resurse
- » Diverzifikacija tema

RESURSNI CENTAR ZA ORGANIZACIJE CIVILNOG DRUŠTVA:

Kada je u pitanju CRNVO – Resursni centar za organizacije civilnog društva i mehanizmi podrške Resursnog centra nevladinim organizacijama u Crnoj Gori, NVO koje su uzele učešća u istraživanju su na sljedeći način rangirale najpotrebnije obuke koje centar treba organizovati.

- 1. Prikupljanje sredstava u kriznim situacijama**
- 2. Upravljanje organizacijom u kriznim situacijama**
- 3. Pregovaranje o ugovorima sa donatorima**
- 4. Održavanje online dogadjaja**
- 5. Organizovanje rada od kuće**

CRNVO – Resursni centar za organizacije civilnog društva u Crnoj Gori

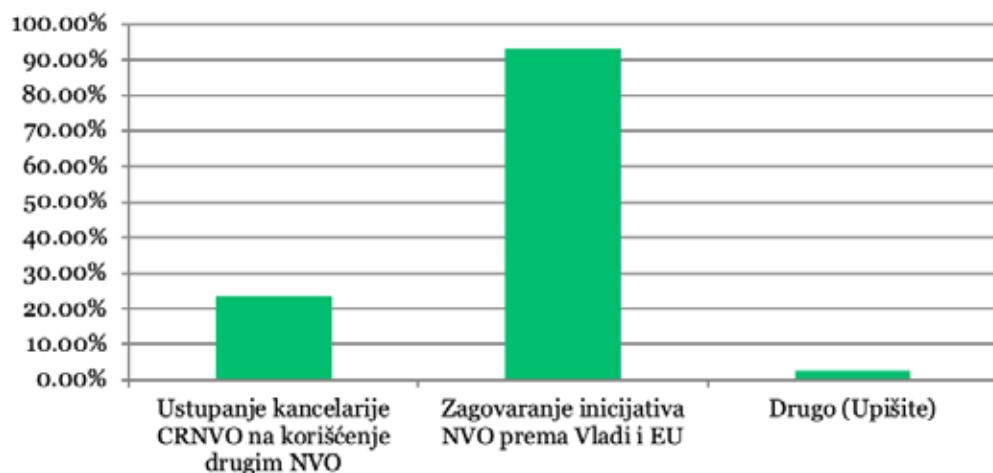

Dodatni komentari organizacija :

- » Da pokuša pomoći kod Vlade Crne Gore i lokalnih samoprava da iznađu modalitet kojim će pomoći kulturno-umjetničkim društvima odvajajući ih od ostalih NVO zbog specifičnosti njihovog rada, izuzetno velikih troškova održavanja i nabavke opreme itd.

Kada je u pitanju Resursni centar za organizacije civilnog društva većina ispitanih NVO je iskazala potrebu da CRNVO - Resursni centar za organizacije civilnog društva pruži podršku NVO kroz zagovaranje inicijativa NVO prema Vladi i Evropskoj uniji dok je na drugom mjestu podrška kroz ustupanje kancelarije CRNVO na korišćenje drugim NVO.

CRNVO - Resursni centar za organizacije civilnog društva kroz

Kao druge načine podrške NVO su navele :

- » CRNVO ima veoma dobru komponentu dostavljanja korisnih informacija i u tom smislu bi mogao raditi možda i veći obuhvat servisnih informacija.
- » Obezbeđivanje mini grantova za redovan rad
- » Komuniciranje sa donatorima radi obezbijedjenja krizne pomoci NVO

PREPORUKE

Na osnovu inputa datih od strane nevladinih organizacija koje su učestvovale u istraživanju i modela koji se primjenjuju u regionu i u Evropskoj uniji, predstavljamo set preporuka za tri ključne zainteresovane strane: Vladu Crne Gore, međunarodne donatore (Evropska unija, multilateralni donatori) kao i Resursni centar za organizacije civilnog društva u Crnoj Gori (uključujući projektne partnere i saradnike). Preporuke su kategorizovane kao hitne mjere (koje je potrebno realizovati u najkraćem roku) i srednjoročne mjere (koje bi trebalo realizovati u narednih 12 mjeseci).

VLADA CRNE GORE

HITNE MJERE:

- » ***Uključivanje predstavnika NVO iz oblasti zaštite ljudskih prava u rad Nacionalnog koordinacionog tijela za praćenje posljedica pandemije***

Nacionalno koordinaciono tijelo (NKT) je u periodu od uvođenja vanrednih mjera povodom epidemije COVID 19 donosilo najvažnije odluke za suzbijanje epidemije, a u organizacionoj strukturi ovog tijela formirani su i pododbori za pojedina specifična pitanja. Vjerujemo da će ovo tijelo nasaviti svoj rad do okončanja pandemije. Tokom perioda suočavanja sa prvim talasom epidemije, NVO su reagovale na kršenje ljudskih prava u pojedinim situacijama. Vjerujemo da učešće predstavnika NVO iz oblasti zaštite ljudskih prava može pomoći da se izbjegnu greške u doноšenju odluka u narednom periodu a i na djelu pokazati spremnost Vlade da pokaže otvorenost za sve djelove društva te na konkretnom primjeru realizuje ideju o zajedništvu u borbi protiv epidemije. Izbor predstavnika NVO u NKT se treba sprovesti u skladu sa postojećom Uredbom koja reguliše proceduru izbora predstavnika NVO u tijela koja formira Vlada i državni organi. Za ovo pitanje se takođe može formirati poseban pododbor.

» ***Plaćanje subvencija za ugrožene djelatnosti (Plaćanje subvencija na bruto zarade zapošljenih i subvencija za zarade zapošljenih na plaćenom odsustvu)***

NVO su tokom prvog talasa epidemije morale redukovati svoje aktivnosti, a istraživanje takođe pokazuje da je u nevladinom sektoru već došlo do otpuštanja zaposlenih kao i usporavanja relizacije servisa podrške ciljnim grupama. Takođe, kao i u slučaju drugih privrednih subjekata, zapošljeni u NVO su koristili pravo na plaćeno odsustvo sa rada po osnovu čuvanja djeteta mlađeg od 11 godina. Stoga, djelovanje NVO spada u **ugrožene djelatnosti** iz **Programa pružanja podrške privredi i zaposlenima u cilju ublažavanja negativnih efekata novog korona virusa –COVID 19**. Zbog navedenog, neophodno je NVO tretirati kao i ostale poslodavce iz privatnog sektora koji mogu koristiti subvencije na zarade zaposlenih prepoznate u Programu.

Prema podacima Poreske uprave, u NVO u Crnoj Gori je u 2019. godini u stalnom radnom odnosu 854 zapošljenih. Zapošljeni u nevladinom sektoru ne smiju biti diskriminirani u odnosu na zapošljene u stalnom radnom odnosu u privredi. Osim toga, otpuštanjem uslijed posljedica epidemije povećao bi se broj nezaposlenih na evidenciji ZZZCG, direktno ugrozio rad NVO i potrebe korisnika. Važno je istaći da se plate zapošljenih u NVO u najvećoj mjeri obezbjeđuju iz inostranih projekata a ne iz državnog budžeta. Istovremeno, NVO ispunjavajući svoje obaveze po osnovu poreza i doprinosa na zapošljene doprinose državnom budžetu. Tretiranje NVO kao i ostalih poslodava iz privatnog sektora, te omogućavanje istog seta podrške uslijed pandemije COVID-19 praksa je zemalja Evropske Unije, pa je po ovom zahtjevu postupila i Vlada Slovenije, kao i Rumunije.

Stoga, potrebno je za NVO primijeniti iste mjere iz Programa Vlade kao i za druge privredne subjekte čija je djelatnost bila ugrožena, a to su:

- » ***Subvencije na bruto zarade zapošljenih za mjesec april i maj.*** (Kako je navedeno u Programu, Iznos subvencije se određuje u odnosu na vrijednost minimalne zarade utvrđene Odlukom o utvrđivanju minimalne zarade („Sl. List CG“, broj 33/19), na način da se opredjeljuje iznos poreza i doprinosa srazmjerno ostvarenoj zaradi, u iznosu od 50% iznosa poreza i doprinosa na minimalnu zaradu, i 50% neto minimalne zarade za zaposlene u privrednom društvu koji su evidentirani u mjesecu februaru 2020. godine.)
- » ***Subvencije za zarade zapošljenih na plaćenom odsustvu- korišćenje plaćenog odsustva radi čuvanja djeteta mlađeg od 11 godina*** (Kako je navedeno u Programu, Iznos subvencije se određuje u odnosu na vrijednost minimalne zarade utvrđene Odlukom o utvrđivanju minimalne zarade („Sl. list. CG“, br. 33/19), na način da se opredjeljuje iznos poreza i doprinosa srazmjerno ostvarenoj zaradi, u iznosu od 70% iznosa poreza i doprinosa na minimalnu zaradu, i 70% neto minimalne zarade za zaposlene u privrednom društvu koji su evidentirani u mjesecu februaru 2020. godini)
- » ***Ubrzano donošenje odluka po konkursima za projekte i programe NVO***

U toku je više konkursa ministarstava koji u skladu sa Zakonom o nevladnim organizacijama sprovode postpak dodjele sredstava za finansiranje projekata i programa NVO. **Neophodno je da Vlada obaveže ministarstva da proceduru donošenja odluka završe u roku od najdalje 30 dana od dana zaključivanja konkursa, a da u roku od 10 dana od objave odluka o dodjeli sredstava, ista budu uplaćena nevladim organizacijama.** Na ovaj način će NVO stabilizovati

svoj rad a njihovi korisnici dobiti neophodnu podršku. Istovremeno, na ovaj način će se omogućiti adekvatna primjena Zakona i realizacija projektnih aktivnosti u tekućoj godini, a ne u narednoj, što je do sada bio slučaj.

SREDNJOROČNE MJERE:

» *Uvesti operativne grantove za nevladine organizacije*

U okviru najavljenih izmjena Zakona o nevladinim organizacijama i donošenja nove Strategije za NVO, neophodno je uvesti novi oblik podrške radu NVO kroz finansiranje operativnih (svakodnevnih) troškove NVO (kao što su npr. troškovi zakupa prostora, struje, interneta, dijela zaposlenih itd...). Krizne situacije, kao što je pandemija su dodatno pokazale značaj ovakve podrške radu NVO, ukazujući da projektno finansiranje otvara čitav niz pitanja koja se u neredovnim okolnostima ne mogu riješiti, a direktno negativno utiču na rad i djelovanje nevladinih organizacija i sto je ključno-njihovih korisnika/ca. Na ovaj način se za one NVO koje u okviru svojih aktivnosti pružaju različite vrste usluga ili doprinose ostvarenju javnog interesa u različitim oblastima stvara veća stabilnost u radu. U okviru propisanih postojećih procedura, u istom institucionalnom okviru, ovaj vid podrške bi dopunio dosadašnje finansiranje projekata i programa nevladinih organizacija.

» *Izmjena Zakona o NVO i uvećanje minimalnog procenta tekućeg budžeta Crne Gore koji se izdvaja za finansiranje projekata i programa NVO*

Veliku ulogu u daljem razvoju društva, uključujući i saniranje posljedica pandemije svakako će imati nevladin sektor. NVO pružaju čitav niz servisa ranjivim grupama (OSI, žene i djeca žrtve nasilja, RAE, stara lica, lica u stanju socijalne potrebe), koje će nažalost, u narednom periodu izvjesno u velikom obimu osjetiti posljedice pandemije. Takođe, NVO imaju ključnu ulogu u očuvanju vladavine prava, odnosno praćenju rada nadležnih institucija i ukazivanja na neophodnost zaštite ljudskih prava i sloboda kako u redovnim, tako i u kriznim periodima. Potreba za daljim razvojem sektora i osnaživanjem novih nevladinih organizacija je sve veća, ali su mogućnosti finansiranja projekata i programa trenutno ograničene. Povećanjem sredstava otvaraju se mogućnosti daljeg razvoja NV sektora, sa naglaskom na manje razvijene NVO, posebno van većih gradskih centara, koje u trenutnim okolnostima ostaju zanemarene i velikim dijelom isključene iz podrške iz državnog budžeta.

Stoga, potrebno je u okviru najavljenih izmjena Zakona o nevladinim organizacijama, predvidjeti povećanje minimalnog procenta tekućeg budžeta Crne Gore koji se izdvaja za finansiranje projekata i programa NVO sa sadašnjih 0,5% na najmanje 1%.

» *Dodjela prostorija u državnom vlasništvu nevladnim organizacijama*

Nova Strategija za NVO koja treba da bude donesena do kraja ove godine (a koju priprema Ministarstvo javne uprave) treba da obuhvati pitanje dodjele prostorija (imovine) u vlasništvu Crne Gore nevladnim organizacijama. Na ovaj način bi se pomogao rad NVO jer bi se smanjili troškovi zakupa prostora za rad u nevladnim organizacijama. Po istom principu po kojem se dodjeljuju sredstva za finansiranje projekata NVO treba urediti i pitanje dodjele prostora za rad. Da bi se stekao zakonski osnov za realizaciju ove mjeru neophodno je izvršiti izmjene Zakona o državnoj

imovini (i omogućiti da se državna imovina može dati na korišćenje bez naknade i drugim subjektima osim državnih organa i organa lokalne amouprave) a nakon toga donijeti i podzakonski akt (Uredbu o dodjeli državne imovine na korišćenje NVO).

DONATORI (multilateralni, biletaralni):

HITNE MJERE:

»Dozvoliti produžetak ugovora sa mogućnošću relokacije neutrošenih sredstava u ljudske resurse tamo gdje je ta potreba opravdana

Mnogi projekti su usred realizacije i moraće se prolongirati njihova realizacija zbog ograničenja koje je nametnula epidemija. Neke aktivnosti nije moguće realizovati na planirani način. Donatori bi trebalo da razmotre mogućnost da odobre utrošak preostalih sredstava za podršku daljem radu NVO u skladu sa njihovim potrebama (da se sredstva upotrijebe za finansiranje ljudskih resursa ili drugih troškova organizacije).

SREDNJOROČNE MJERE:

»Kreirati nove mehanizme podrške nevladinim organizacijama u kriznim situacijama

Iskustvo sa pandemijom nameće potrebu da se otvori dijalog donatora i NVO o novim vidovima podrške radu u kriznim situacijama. Na ovaj način se mogu osmislti krizni fondovi koji će biti dostupni mrežama NVO koje prate poštovanje ljudskih prava, bave se zaštitom životne sredine itd...Krizne situacije se ne mogu predvidjeti pa je nemoguće u kratkom roku osmislti projekte i sprovesti konkurse. Krizni fondovi takođe obezbjedjuju da se uslijed pojave kriznih situacija ne obustavljaju redovni fondovi kojima se finansiraju druge teme.

EVROPSKA UNIJA:

HITNE MJERE:

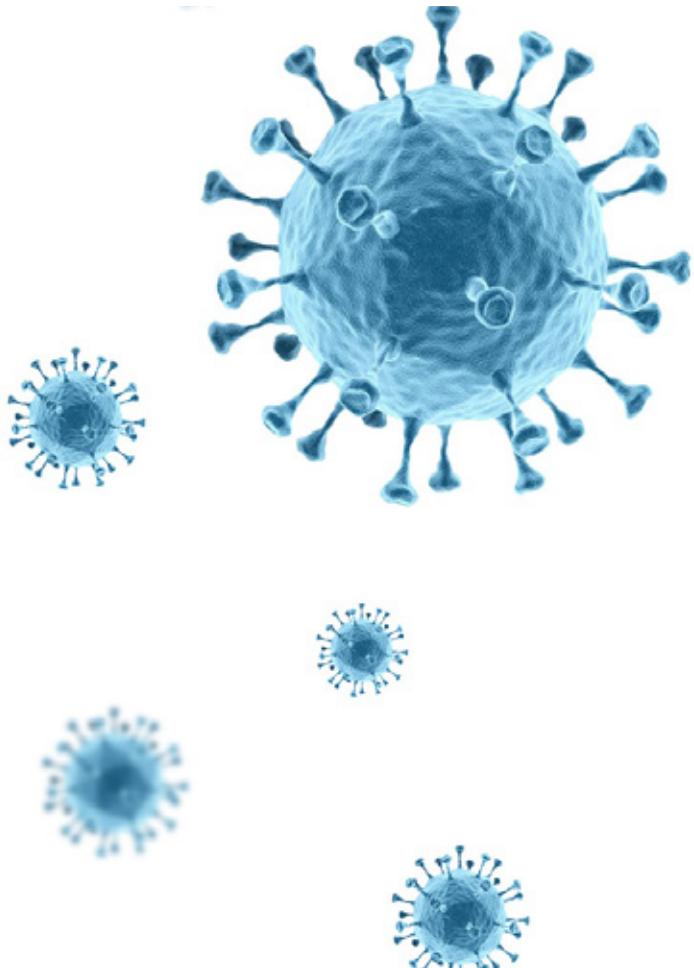
- » Pružiti političku podršku daljem uključivanju civilnog sektora u tijela koje formiraju Vlada Crne Gore i državni organi u realizaciji i praćenju javnih politika

Neophodna je jasna politička podrška uključivanju predstavnika NVO u sva tijela koja prate realizaciju politika/odлуka Vlade. Evropska komisija je i do sada davala podršku učešću NVO i saradnji sa Vladom pa je potrebno nastaviti najoš jasniji način sa pružanjem podrške zahtjevima NVO u ovom pravcu. Trenutno je izuzetno važno

dati podršku uključivanju predstavnika NVO u Nacionalno koordinaciono tijelo. Pandemija je pokazala da je učešće predstavnika civilnog društva u kreiranju nekih mjera neophodno, posebno jer su ukazali na tanku granicu izmedju gradjanskih prava i sloboda i zaštite «viših interesa».

- » *Ubrzati odobravanje periodičnih izvještaja i uplatu ugovorenih tranši u okviru projekata*

Projekti koje je finansijski podržala EU a koje sprovode NVO su u toku i moraće se prolongirati njihova realizacija zbog ograničenja koje je nametnula epidemija. Zbog svih navedenih okolnosti u kojima su se našle NVO uslijed pandemije COVID-19 (otpuštanje zaposlenih, odlaganje aktivnosti, otkazivanje zakupa prostorija, nemogućnost uplate režijskih troškova), potrebno je ubrzati odobravanje periodičnih izvještaja i uplatu ugovorenih tranši u okviru projekata

SREDNJOROČNE MJERE:

- » *Pružiti veću političku podršku za donošenje novih zakonskih i strateških rješenja bitnih za poboljšanje uslova za rad NVO*

Neophodnajeveća politička podrška EU inicijativama NVO kojima se traži poboljšanje uslova za rad NVO. Bolji uslovi za rad NVO podrazumijevaju bolje ostvarenje njihovih rezultata, odnosno veće pozitivne promjene u zajednici što doprinosi kvalitetnijem procesu pridruživanja Crne Gore.

- » *Uvesti operativne grantove za nevladine organizacije*

U okviru finansijske podrške za rad NVO neophodno je ponovo započeti sa dodjelom sredstava za operativne grantove kako bi se osigurala veća stabilnost u djelovanju NVO. Krizne situacije, kao što je pandemija su dodatno pokazale značaj ovakve podrške radu NVO, ukazujući da projektno finansiranje otvara čitav niz pitanja koja se u neredovnim okolnostima ne mogu riješiti, a direktno negativno utiču na rad i djelovanje nevladinih organizacija. Na ovaj način se za one NVO koje u okviru svojih aktivnosti pružaju različite vrste usluga ili doprinose ostvarenju javnog intresa u različitim oblastima stvara veća stabilnost u radu.

RESURSNI CENTAR ZA ORGANIZACIJE CIVILNOG DRUŠTVA:

HITNE MJERE:

- » *Aktivno zagovaranje inicijativa NVO prema Vladi i Evropskoj uniji*

Neophodno je da RC nastavi sa podsticanjem dijaloga unutar sektora NVO i nastavi da zastupa inicijative kojima je cilj da se u okviru zakonskih akata i drugih javnih politika poboljša okruženje za djeovanje svih NVO u Crnoj Gori.

- » *U saradnji sa donatorima kreirati mehanizam kriznog finansiranja nevladinih organizacija kroz mini grantove*

Potrebno je da RC pokrene inicijativu prema donatorima koji finansiraju projekte NVO u Crnoj Gori u cilju kreiranja mehanizma kriznog finansiranja nevladinih organizacija kroz mini grantove. Na ovaj način se povećava stepen sigurnosti u radu NVO u budućim kriznim situacijama.

SREDNJOROČNE MJERE:

- » *Organizovati set obuka (online i offline) na teme kriznog upravljanja, kriznog fundraising-a, IT teme i slično*

U predstojećem periodu RC treba da realizuje obuke kojima se olakšava djelovanje NVO u kriznim situacijama

- » *Fokusirati se na organizovanje Foruma donatora i koordinacije donatora u cilju boljeg predstavljanja potreba NVO sektora*

RC će u daljem radu inicirati komunikaciju donatora radi predstavljanja potreba NVO kako bi se osigurao ravnomjeran razvoj NVO u Crnoj Gori

- » *Redovno realizovati ankete i ispitivanje potreba NVO*

Kako bi se inicijative za poboljšanje položaja NVO temeljile na kvalitetnim argumentima, RC će nastaviti sa sprovodenjem analiza i ispitivanjem potreba NVO a podatke će prezentovati svim ključnim akterima i široj javnosti.

